

Etymologia polskich nazwisk pochodzących od nazw roślin zielarskich (cz. 1)

Etymology of polish surnames derived from the name of herbal plants (part 1)

Zbigniew Dobrzański¹, Barbara Krochmal-Marczak², Jolanta Witkoś²

¹ Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Otwarty Uniwersytet Trzeciego Wieku, ul. Chelmońskiego 37B, 51-630 Wrocław, e-mail: zbigniew.dobrzanski@upwr.edu.pl

² Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Krośnie, Rynek 1, 38-400 Krosno

Słowa kluczowe: nazwy, nazwiska polskie, rośliny zielarskie

Keywords: polish names, surnames, herbal plants

Streszczenie

Według bazy danych PESEL w Polsce zarejestrowanych jest 395 128 nazwisk męskich i 411 012 nazwisk żeńskich (osób żyjących, stan na 22 stycznia 2025 r.). Polskie nazwiska pochodzą od: nazw geograficznych, miejsca zamieszkania, kraju pochodzenia przodków, wykonywanego zawodu, przezwiska wynikającego z cech wyglądu i charakteru oraz przezwiska związanego z nazwami zwierząt i roślin (tzw. nazwiska odapelatywne). Przedstawimy w kilku częściach nazwiska pochodzące od nazw roślin zielarskich, opierając się na bazach nazwisk dostępnych w portalu ISNP, rejestrze PESEL i zagranicznej platformie Forebears. Nazwisk tych w formie podstawowej (prymarnych) jest około 50, a kilka razy więcej pochodnych (derywowanych lub podobnych fonetycznie). W pierwszej części artykułu przedstawiamy krótką historię nazwisk w Polsce oraz etymologię nazwisk pochodzących od słowa „ziele”/„zioła”.

Summary

According to the PESEL database, there are 395 128 male surnames and 411 012 female surnames registered in Poland (living persons, as of 22.01.2020). Polish surnames derive from: geographical names, place of residence, origin of ancestors, profession, nickname resulting from the features of appearance and character of the nickname related to the names of animals and plants (the so-called appellate surnames). We will present in several parts surnames derived from the names

of herbal plants, based on the databases of surnames available on the ISNP portal, the PESEL register and the foreign Forebears platform. There are about 50 of these surnames in the basic (primary) form, and several times more derivatives (derivated or phonetically similar). In the first part of the article, we present a brief history of surnames in Poland and the etymology of surnames derived from the words: „herb”.

Wstęp

Polskie nazwiska mają bogatą historię i genezę, co odzwierciedla różnorodność i złożoność kultury naszego kraju. Nazwiska często niosą informacje o pochodzeniu, zawodach i osobistościach, które są uważane za bohaterów narodowych. Samo posiadanie nazwiska jest związane z przynależnością do społeczności i kultury danego kraju.

Etymologia polskich nazwisk jest dziedziną szeroką i rozbudowaną. Polskie nazwiska, podobnie jak te w innych krajach, pochodzą od: nazw geograficznych (Mazowiecki), miejsca zamieszkania (Zarzeczny), kraju pochodzenia przodków (Czech, Szwed), wykonywanego zawodu (Młynarz, Kołodziej), przezwiska wynikającego z cech wyglądu i charakteru (Krzywy), przezwiska związanego z nazwami zwierząt (Kogut, Baran) i roślin (Sosna, Gruszka). Są to tzw. nazwiska odapelatywne [1]. Nazwy roślin, zjawisk przyrody, nazwy terenowe, a także nazwy zwierząt są dobrym materiałem do tworzenia antroponimów, czyli wszelkiego rodzaju nazwisk, imion, pseudonimów i przydomków, które identyfikują daną osobę [2].

Badaniem nazewnictwa osobowego (imion, nazwisk, przezwisk, pseudonimów i przydomków) zajmuje się antroponimia (gr. *ánthrōpos* ‘człowiek’ + *ónoma* ‘imię’). Jest ona jedną z gałęzi onomastyki (gr. *onomastikós* ‘związany z imieniem’) – działu językoznawstwa zajmującego się nazwami własnymi. Natomiast nauka o nazwach własnych roślin to fitonimia. Czasopismem poświęconym teorii i interpretacji nazw własnych jest rocznik „Onomastica”, wydawany przez Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk (IJP PAN) w Krakowie [3].

Rys historyczny

Nadawanie nazwisk zgodnie z określonym systemem zapoczątkowali starożytni Rzymianie. Nosili oni imię oraz nazwisko, będące nazwą rodu (np. Tytus Flawiusz Wespazjan, syn Wespazjana). Imiona i nazwiska były przywilejem mężczyzn, kobiety otrzymywały jedynie żeńską wersję nazwiska rodowego ojca (np. Klaudia – córka Klaudiusza). W czasach przedchrześcijańskich Słowianie nosili jedynie imiona, które zazwyczaj wiązały się z ich cechami osobowymi (np. Sławomir to sławiący pokój), później zaczęto dodawać do nich przezwiska dotyczące cech wyglądu, osiągnięć itp. (np. Bolesław Chrobry). W Polsce jeszcze w XII w. daną osobę określano tylko jed-

nym słowem, **nie** istniało pojęcie imienia i nazwiska. Był to tzw. okres przednazwiskowy. Określenia, nazwania ludzi były jednowyrazowe i nie były dziedziczne. Ówczesne nazwania to m.in. Bogdan, Sulen, Micherz, Matuł, Suluj, Gęba itd. W Polsce pierwsze ślady słów, które z czasem mogły stać się nazwiskami, znaleźć można w bulli gnieźnieńskiej z 1136 r. Wymienia ona około 300 nazwań, m.in. Będziech, Dobek, Pozdziech, Witosza itd.

Formacja nazwisk zaczęła się w Polsce na dobre rozwijać dopiero około XIV w. Trend ten początkowo objął szlachtę i stopniowo rozprzestrzenił się na mieszczaństwo i chłopstwo. Z czasem nazwiska stawały się coraz popularniejsze. Dopiero jednak pod koniec XVIII i na początku XIX w. wszyscy zaborcy Polski wprowadzili obowiązek noszenia nazwisk i zakaz zmieniania ich formy [4].

Aspekty prawne (zmiana nazwiska)

Kwestię zmiany nazwiska (i imienia) w Polsce reguluje ustawa o zmianie imienia i nazwiska [5]. Zmiany imienia lub nazwiska można dokonać wyłącznie z ważnych powodów, np. gdy posiada się nazwisko ośmieszające albo nieliczące z godnością człowieka. Zmiana nazwiska i imienia jest możliwa w Polsce zarówno dla obywateli naszego kraju, jak i cudzoziemców – tych, którzy uzyskali status uchodźcy w Polsce, i tych, którzy nie mają obywatelstwa żadnego państwa i mieszkają na naszym terytorium (apatrydzi). W przypadku posiadania podwójnego obywatelstwa można jednocześnie nosić dwa różne nazwiska.

Obywatel polski może wystąpić o zmianę swojego imienia lub nazwiska na pisemny wniosek złożony wybranemu kierownikowi urzędu stanu cywilnego. Osoba zamieszkała za granicą może złożyć taki wniosek za pośrednictwem konsula, wskazując kierownika urzędu stanu cywilnego, któremu wniosek ma zostać przekazany.

Nowe nazwisko nie może być historyczne, wślawione w dziedzinie kultury, nauki, działalności politycznej, społecznej albo wojskowej, chyba że osoba ubiegająca się o zmianę posiada członków rodziny o tym nazwisku (w rozumieniu ustawy o zmianie imienia i nazwiska – małżonka oraz wstępnych). Opłata za wydanie decyzji o zmianie imienia lub nazwiska wynosi 37 zł (opłata skarbową) lub 50 euro (opłata konsularna) przy składaniu wniosku za granicą. Nazwisko zaliczane jest do dóbr osobistych człowieka (art. 23 Kodeksu cywilnego) i jest objęte ochroną prawną [6].

Liczebność nazwisk w Polsce

Według bazy danych PESEL w Polsce jest aktualnie zarejestrowanych 395 128 nazwisk męskich i 411 012 nazwisk żeńskich (osób żyjących, stan na 22 stycznia 2025 r.). Najpopularniejszym nazwiskiem w Polsce jest obecnie **Nowak** – używa go aż

199 178 os. Drugim nazwiskiem jest **Kowalski** (-ska), a liczba osób noszących to nazwisko wynosi 135 129. Na trzecim miejscu w rankingu jest **Wiśniewski** (-ska) – posiada je 107 997 os., a prawie 97 tys. os. to użytkownicy nazwiska **Wójcik** i podobna liczba osób (96 tys.) nosi nazwisko **Kowalczyk**. Następne nazwiska to: **Kamiński** (-ska), **Lewandowski** (-ska), **Zieliński** (-ska), **Szymański** (-ska) i **Woźniak** [7].

Zwraca uwagę kilkuprocentowa przewaga kobiet (żyją dłużej niż mężczyźni) oraz brak w pierwszej dziesiątce nazwisk „przyrodniczych” (od nazw roślin i zwierząt).

Przegląd literatury onomastycznej

Do niedawna niewiele było opracowań onomastycznych i etymologicznych, czyli badań nad pochodzeniem nazwisk. Dopiero IJP PAN podjął się monumentalnego dzieła, w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, pt. *Najczęstsze nazwiska w Polsce – współczesność i historia. Słownik elektroniczny*. W ramach tego projektu opracował ogólnodostępny antroponomastykon „Internetowy słownik nazwisk w Polsce”. Zawiera on około 30 tys. najczęstszych form nazwisk i cieszy się ogromnym zainteresowaniem w kraju i za granicą [8].

Świat przyrody widziany z perspektywy nazwisk pochodzenia gwarowego na Opolszczyźnie i Górnym Śląsku był przedmiotem badań Magdy-Czekaj [2], a nazwiska pochodzące od nazw zwierząt w figurujących w XIX-wiecznych księgach parafialnych dekanatu wadowickiego opracował Kolber [9]. Z najnowszej publikacji Karczewskiej [10] wynika, że nazwisk „odzwierzęcych” (pochodzących od nazw ptaków, ssaków, ryb, owadów) w Polsce jest sporo, nosi je około 1782 tys. osób, co stanowi 5% populacji. Ostatnio też Dobrzański i wsp. [11, 12] opracowali (i publikują w częściach) polskie nazwiska pochodzące od zwierząt gospodarskich i dziko żyjących, w tym osobno te pochodzące od drobiu. Brakuje natomiast prac etymologicznych z drugiego ogniwa przyrodniczego, jakim są rośliny, szczególnie z grupy uprawnych. Na przykład nie analizowano, w jakim stopniu nazewnictwo roślin ozdobnych i leczniczych (w tym zielarskich) wpłynęło na kształtowanie się nazwisk Polaków, a przecież są one uprawiane i towarzyszą nam od początku naszej historii.

Własne badania etymologiczne

Niniejsza publikacja przynajmniej częściowo powinna dać odpowiedź, ile jest nazwisk pochodzących od nazw roślin zielarskich w Polsce. Posługiwaliśmy się dostępnymi w Internecie pięcioma bazami nazwisk polskich: portalem ISNP [13],

rejestrem PESEL [7], danymi z agencji informatycznej Acta Flow [14] oraz z zagranicznej platformy Forebears [15], a także z katalogu imion i nazwisk (Nazwiska.net) [16].

W części 1 artykułu, poza zagadnieniami ogólnymi, krótką historią nazwisk oraz aspektami prawnymi (zmiana nazwiska), omówiono nazwiska pochodzące od słów: „zioło”, „ziele”, „ziółko”, „herba” (‘zioło’ po łac.). W następnych częściach przedstawimy nazwiska pochodzące od nazw poszczególnych gatunków roślin zielarskich w kolejności alfabetycznej, korzystając z oficjalnej listy polskich roślin zielarskich, zawierającej wykaz 184 gatunków (i podgatunków) [17]. Oczywiście jest, że tylko popularne nazwy botaniczne były źródłem tworzenia nazwisk, a zatem nazwiska pochodzą od niewielu nazw botanicznych, co jest zrozumiałe, tym bardziej że lista ziół i roślin leczniczych się wydłuża. Światowa produkcja ziół obejmuje około 2 tys. gatunków roślin aromatycznych i leczniczych, a Europie uprawia się około 130 gatunków roślin zielarskich [18].

Uzyskane dane przedstawiono w układzie tematycznym, uwzględniając nazwiska związane z nazwami roślin zielarskich bezpośrednio (takimi jak perz, rdest) bądź pośrednio (np. zielnik). Podano nazwiska bazowe (prymarne) i od nich pochodne (nazwiska derywowane i fonetycznie podobne), uwzględniono zarys historyczny, etymologię i geografę danego nazwiska w Polsce i na świecie oraz liczbę użytkowników – posiadaczy danego nazwiska.

Nazwiska pochodzące od nazwy botanicznej „zioła, ziółka, ziele”

ZIOŁO (f. żeńskie: **Ziołowa, Ziołówna**) – nazwisko przezw.*, poch. ap. „zioło (lub sproszkowane części roślin leczniczych”. Brak danych o czasie i miejscu pierwszego zapisu. Według bazy IJP PAN (ISNP) [13] najwięcej osób o tym nazwisku mieszka w woj. podk. (394 os.) i ślsk. (320 os.). Nie występuje ono w ogóle w woj. podl. Najwięcej kobiet i mężczyzn o tym nazwisku mieszka w pow. sandomierskim (166 os.) i tarnobrzeskim (139 os.), a z gmin: w m. Sandomierzu (139 os.) i m. Tarnobrzegu (48 os.). Ogółem nazwisko **Zioło** nosi w Polsce 1886 os., a jego ranga (częstość występowania) to 2994. Według bazy Acta Flow [14] w Polsce żyło 2053 os. z tym nazwiskiem. Różnica ta wynika z faktu, iż zawarte w tej bazie dane pochodzą z 2002 r. Nazwisko Zioło funkcjonuje w: Niemczech (32 os.) oraz w Danii i Norwegii (razem 11 os.). Natomiast według zagranicznej bazy Forebears (Fbs) [15] nazwisko to nosiło w Polsce (dane z 2014 r.) 2190 os., a formy podobne fonetycznie to: **Ziolo** – występujące w USA i Nowej Zelandii (razem 396 os.), **Ziojło** – występujące w Brazylii (13 os.) i **Ziollo** – występujące w Niemczech. Te zmodyfikowane formy nazwiska Zioło wskazują zapewne na kierunki geograficzne polskiej emigracji.

ZIOŁA (f. żeńska: **Ziolina** lub **Ziolanka**) – nazwisko odim., pochodzące od nazwy wł. Zioło. Brak danych o czasie i miejscu pierwszego zapisu. Najwięcej osób o tym nazwisku mieszka w woj. doln. (276 os.) i wlkp. (227 os.). Nie występuje ono w ogóle w woj. podl. Najwięcej kobiet i mężczyzn o tym nazwisku mieszka w powiatach: konińskim (81 os.) i ząbkowickim (59 os.), a z gmin w gm. Stare Miasto (81 os.) i Bolesławiec (38 os.). Ogółem nazwisko **Zioła** nosi w Polsce 998 os., a jego ranga to 5808, a więc należy ono do kategorii bardzo rzadkich. Według bazy ISNP [13] nazwisko Zioła funkcjonuje w Niemczech, gdzie nosi je 176 os. Natomiast według bazy Fbs [15] nazwisko to nosiło w Polsce 1042 os., a formy podobne fonetycznie to: **Ziolla** – nosi je 1032 os. (USA i Kanada) i **Ziolla** – 15 os. (Brazylia i Włochy).

ZIÓŁKO (f. żeńska: **Ziółkowa**, **Ziółkówna**) – nazwisko przezw., pochodzące od ap. *ziółko* ‘ziele’; lub gw. ‘zły podstępny człowiek’. Może też pochodzić od nazwy wł. Zioło (odimienne nazwisko). Pierwszy historyczny zapis poch. z 1881 r. – *Johann Ziolko*. Najwięcej osób o tym nazwisku mieszka w woj. młp. (475 os.) i maz. (215 os.). Nie występuje ono w ogóle w woj. warm.-maz. Najwięcej kobiet i mężczyzn o tym nazwisku mieszka w pow.: nowosądeckim (195 os.) i radomskim (107 os.), a z gmin: w Grybowie (135 os.) i m. Krakowie (70 os.). Ogółem nazwisko **Ziółko** nosi w Polsce 998 os.; jego ranga to 6006, a więc należy ono do kategorii bardzo rzadkich. Według bazy ISNP [13] nazwisko Ziółko funkcjonuje w Niemczech (nosi je 152 os.) i w Norwegii (11 os.). Natomiast według bazy Fbs [15] istnieją formy podobne fonetycznie: Ziołko i Ziółek (130 os. w Polsce) oraz **Zaiko** i **Zuiko** (blisko 3 tys. os. na Ukrainie i w Łotwie). Natomiast w Grecji jest 1680 os. o nazwisku **Zikou**, a w Albanii i Egipcie żyje 9,3 tys. os. noszących nazwisko **Ziko**. Nie wiadomo, co oznacza ono w narodowych językach tych krajów. W bazie Nazwiska.net (naz.net) [15] figuruje też Ziolek (15 krajów, w tym Polska), **Ziolko** (11 krajów) i **Zielka** (5 krajów). Są to **wariantowe**, uproszczone formy nazwiska prymarnego.

ZIÓŁEK (f. żeńska: **Ziółkowa**, **Ziółkówna**) – nazwisko pochodzące od nazwy wł. „zioło”. Brak wiarygodnych danych historycznych o pierwszym zapisie. Najwięcej osób noszących to nazwisko mieszka w woj. maz. (1090 os.) i wlkp. (220 os.). Występuje ono we wszystkich województwach. Najwięcej kobiet i mężczyzn o tym nazwisku mieszka w m.st. Warszawie (265 os.), w m. Radomiu (178 os.) i m. Lublinie (55 os.). Ogółem nazwisko **Ziółek** nosi w Polsce 2649 os., a jego ranga to 2043, a więc należy ono do kategorii rzadkich. Według bazy ISNP [13] nazwisko **Ziółko** funkcjonuje w Niemczech (nosi je 84 os.) i w Norwegii (5 os.). Natomiast według bazy Fbs [15] istnieją formy podobne fonetycznie: **Ziołek** i **Ziułek** (380 os. w Polsce) oraz **Ziek** (98 os. w USA i PNG).

ZIÓŁKOWSKI (-ska) – nazwisko odm., wskazujące pierwotnie na pochodzenie z danej miejscowości lub jej posiadanie. Są to miejscowości: Ziółkowo (gm. Gostyń) lub Ziółków (gm. Spiczyn). Z pewnością miejscowości te słynęły z zielarstwa, stąd ich nazwy. W Polsce mieszka 25 502 os. o tym nazwisku, jego ranga – 85 – wskazuje, że jest ono często spotykane, i to we wszystkich województwach. Najwięcej Ziółkowskich mieszka w woj. kuj.-pom. (5,0 tys. os.) i maz. (4,9 tys. os.), a z miast w m. Warszawie (1370 os.) i m. Bydgoszczy (667 os.). Ponadto w kraju żyje 130 os. o nazwisku Ziulkowski (-ska) oraz 250 os. o nazwisku Ziołkowski (-ska), 114 os. o nazwisku Ziołecki (-cka) i 7 os. o nazwisku Zioldowski (-ska) [Acta Fl.]. Według bazy nazw.net [16] w 23 krajach występuje nazwisko Ziolkowski, uproszczona gramatycznie i graficznie forma nazwiska prymarnego (Ziółkowski). Najwięcej (ponad 3 tys.) osób o tym nazwisku mieszka w USA, następnie w Niemczech (blisko 10 tys.), we Francji (540 os.) i Kanadzie (260 os.). Natomiast według bazy Fbs [15] istnieją formy fonetycznie podobne: Ziulkowski (108 os. w USA i Izraelu) i Ziokowski (4 os. w Islandii).

ZIÓŁKIEWICZ (f. żeńska: Ziółkiewiczowa, Ziółkiewiczówna) – nazwisko pochodzi od nazwy osobowej: *Ziółek* lub *Ziółko*. Brak wiarygodnych danych historycznych o pierwszym zapisie. W Polsce mieszka 321 osób o tym nazwisku, najwięcej w woj. wlkp. – 96 os. i maz. – 75 os., a z miast w m. Poznaniu – 43 os. i w gm. Witkowo – 27 os. Ponadto w Niemczech jest 12 osób o tym nazwisku. Ranga nazwiska – 17 390 – wskazuje, że należy ono do bardzo rzadkich [13]. Według bazy Fbs [15] istnieją formy podobne fonetycznie: Zielętkiewicz (30 os. w Polsce) i Zielatkiewicz (7 os. w Niemczech) oraz Golankiewicz (5 os. w USA i Anglii).

ZIELAK (f. żeńska: Zielakowa, Zielakówna) – nazwisko pochodzi od nazwy apelatywnej „Ziele”. Brak danych o czasie i miejscu pierwszego zapisu. W Polsce mieszka 388 os. o tym nazwisku; jego ranga – 14 690 – wskazuje, że należy ono do kategorii bardzo rzadkich. Najwięcej osób o tym nazwisku mieszka w woj. maz. (168 os.), i łdzk. (135 os.). Z powiatów nazwisko to najliczniej występuje w pow. gostynińskim (54 os.) i łódzkim (52 os.), a z gmin – w gm. Gąbin (34 os.). Ponadto w Niemczech jest 16 osób o tym nazwisku [13]. Według bazy Fbs [15] istnieją formy fonetycznie podobne: Ziliak (328 os. w USA), Żelak (296 os. w Rosji), Zilak (41 os. w Brazylii i Słowacji). Także w Brazylii (i w Polsce) występuje nazwisko Zelak (w obu tych krajach noszą je 102 os.).

ZIELSKI (-a) – nazwisko pochodzi od nazwy apelatywnej „Ziele”. Brak danych o czasie i miejscu pierwszego zapisu. Poza granicami Polski nazwisko to jest obecne także w formie adaptacji graficznej Zielsky. Występuje w całej Polsce (poza

woj. śwtk.), najliczniej w woj. maz. – 351 os. i warm-maz. – 109 os., w Warszawie żyje 101 os. o tym nazwisku oraz w gm. Czosów – 69 os. i m. Toruniu – 30 os. Łącznie w kraju żyje 971 Zielskich, ranga nazwiska to 6691. Ponadto 60 os. o tym nazwisku mieszka w Niemczech [13]. Według bazy Fbs [15] istnieją formy fonetycznie podobne: Zielske (580 os. w Niemczech), Zelskij (45 os. w Ukrainie), a ponadto w Polsce, USA i Niemczech żyje około 160 os. o nazwiskach: Zilski i Zelski. Z bazy tej można się dowiedzieć, że Zielscy mieszkają też w USA (181 os.) i w Australii (13 os.), zapewne są to osoby polskiego pochodzenia. Natomiast baza nz.net [15] podaje, że w Polsce żyje 1156 kobiet i mężczyzn o tym nazwisku, a ponadto występuje ono w 7 krajach.

ZIELEWICZ (f. żeńska: Zielewiczowa, Zielewiczówna) – nazwisko pochodzi od nazwy apelatywnej „Ziele”. Brak danych o czasie i miejscu pierwszego zapisu. W Polsce mieszka tylko 191 os. o tym nazwisku, jego ranga – 24 498 – wskazuje, że należy ono do kategorii bardzo rzadkich. Występuje w 10 województwach, najwięcej osób o tym nazwisku mieszka w woj. wlkp. (116 os.), a z miast: w Poznaniu (42 os.) i Opalenicy (19 os.) [13]. W bazie Fbs [15] figurują podobne nazwiska: Zelewicz i Ziłowicz (nosi je łącznie 110 os. mieszkających w USA, Izraelu i Polsce).

ZIELEWSKI (-a) – nazwisko pochodzi od nazwy apelatywnej „Ziele”. Brak danych o czasie i miejscu pierwszego zapisu. W Polsce mieszka tylko 363 os. o tym nazwisku, jego ranga – 15 614 – wskazuje, że należy ono do kategorii rzadkich. Najwięcej osób o tym nazwisku mieszka w woj. łdzk. – 16 os. i kuj.-pom. – 74 os., z powiatów: w pow. święckim – 50 i łódzkim – 43 os., a z gmin: w gm. Zgierz (43 os.) [13]. W bazie Fbs [15] figurują podobne nazwiska: Zielowski, Zielawski i Zilewski (nosi je 64 os. w Polsce).

ZIELNIK (f. żeńska: Zielnikowa, Zielnikówna) – nazwisko odzw., ap. „zielarz, zbieracz ziół”, lub przezwiskowe ap. „zeszyt z zasuszonymi ziołami, plantacja ziół”. Brak danych o czasie i miejscu pierwszego zapisu. W Polsce mieszka tylko 360 os. o tym nazwisku, jego ranga to 15 710. Najwięcej osób o tym nazwisku mieszka w woj. młp. – 94 os. i lub. – 68 os., a z miast: w m. Krakowie – 72 os. Według bazy ISNP [13] za granicą mieszkają tylko 24 os. noszące to nazwisko (Niemcy i Dania), natomiast według bazy Fbs [15] występuje ono także w USA (31 os.), Kanadzie (15 os.) i Izraelu (13 os.).

HERBASZ (f. żeńska: Herbszowa, Herbaszówna) – nazw. przezw., od apelatywu „herbarz” ‘zielnik’, później ‘zbiór i opis herbów’. Pierwszy zapis „Herbasz” figuruje w słowniku historyczno-etymologicznym Rymuta [19]. W Polsce mieszkają tylko 193 os. o tym nazwisku; jego ranga to 24 028, a więc należy ono do niezwykle rzadkich. Najwięcej osób o tym nazwisku mieszka w woj. pom. (193 os.) i wlkp. (4 os.), a z miast: w Kartuzach (31 os.) i m. Gdyni (27 os.).

W Niemczech zaś mieszkają 44 os. noszące to nazwisko[13]. Według bazy Fbs [15] istnieje wiele odmian tego nazwiska, spośród których najpowszechniejsze to Herbas (15,6 tys. os. w Boliwii), następne w kolejności: Herbaz (247 os. w Maroku), Herbacz (70 os. w Kanadzie), Horbasz (30 os. w Niemczech i Mongolii), Cherbas (17 os. w USA). Według bazy PESEL [7] w Polsce żyje obecnie (stan na 22 stycznia 2025 r.) 30 os. o nazwisku Herbasch. Noszone przez mieszkańców Boliwii nazwisko Herbas znaczy po hiszpańsku „zioła”, a występujące w Maroku nazwisko Herbaz nie ma tłumaczenia na j. arabski.

HERBA (f. żeńska: Herbina, Herbianka) – nazwisko o złożonej etymologii, według bazy ISNP [13] pochodzi od gw. ap.. herba, erba ‘spadkobierca, spadkobierczyni’, także ‘herbata’, lub Herba, od ap. herb ‘godło rodowe’. Autorzy artykułu zakwalifikowali je do „nazwisk zielarskich”, gdyż jest wariantem nazwiska Herbasz, figuruje w tym samym akapicie w słowniku etymologiczno-historycznym [19], a ponadto *Herba* (j. łac.) znaczy po polsku „zioło”. Występuje we wszystkich województwach (z wyjątkiem warm.-maz.); najwięcej osób o tym nazwisku żyje na Dolnym Śląsku (305 os.) i w woj. kuj.-pom. (96 os.), a z miast: w Oławie (84 os.) i Świdnicy (24 os.). Łącznie w kraju mieszka 885 kobiet i mężczyzn o tym nazwisku. Jego ranga to 6580. Natomiast w Wielkopolsce 2 osoby noszą to nazwisko w skróconej formie, a mianowicie Erba. W krajach UE najwięcej ludzi o tym nazwisku żyje w Hiszpanii (53 os.) i Francji (51 os.) oraz w Niemczech, Danii i Czechach (razem 25 os.) [13]. Według bazy nazw.net [16] poza Polską nazwisko Herba (powyżej 2 os.) występuje jeszcze w 16 krajach świata, m.in. w Maroku (409 os.), na Filipinach (166 os.), w USA (113 os.) oraz w Argentynie.

Ziółkowscy oraz **Ziołeccy**, **Zielniccy**, **Ziołowscy**, **Ziołkowscy**, **Zieleccy**, **Zielscy** należeli do stanu szlacheckiego [20] [i legitymowali się herbami szlacheckimi (o nazwach: Doliwa, Dąbrowa, Gozdawa, Korczak, Pobóg)] [21]. Nazwiska te występują w Genealogii Potomków Sejmu Wielkiego [22] oraz monumentalnej Wielkiej Genealogii (Polaków) Mijakowskiej [23].

Inne nazwiska „zielarskiego” pochodzenia

Według bazy PESEL [7] w Polsce mieszka 110 os. o nazwisku Zielas, 17 os. o nazwisku Zielniak i 16 os. o nazwisku Zielny. W bazie Fbs [15] figurują też pochodne nazwiska „ziołowe”: jak Zielarz, Zielar i Zielasz (razem 15 os. w Polsce). Natomiast za granicą występują: Ziela (119 os. w Kongo), Zilas (83 os. w Grecji), Zelas (91 os. w Niemczech i Nowej Zelandii), Zielny (51 os. w USA), Ziele (35 os. w Belgii). Greckie nazwisko Zilas znaczy po polsku „zazdrość”, zaś występujące w Kongo nazwisko Ziela nie ma tłumaczenia na j. francuski.

Co ciekawe, niektóre z tych nazwisk występują jako imiona. Na przykład **Ziela** obecne jest jako żeńskie imię np. w Malezji, na Filipinach, ZEA (Zjednoczone Emiraty Arabskie) czy Polinezji Fr. (noszą je łącznie 262 kobiety), **Ziele** to męsko-żeńskie imię w Burkina Faso, Brazylii, Izraelu, na Filipinach itd. (łącznie na świecie nosi to imię 105 os.). Natomiast imię **Zilas** noszą mężczyźni w Brazylii, Danii, RPA, Peru itd. (razem 46 os.). Także imię **Herba** noszą w 10 krajach mężczyźni (a sporadycznie również kobiety), najwięcej w Indonezji, USA, Filipinach i Rosji itd. (razem blisko 100 os.). Nie wiadomo, co oznaczają te imiona w danych językach; aby się tego dowiedzieć, należałoby przeprowadzić badania lingwistyczne.

Podsumowanie

Należy podkreślić, iż od tych trzech prymarnych (bazowych, podstawowych) nazw („zioło”, „ziele”, „ziółko”) powstało kilkanaście nazwisk pochodnych (derywowanych, podobnych fonetycznie), a najbardziej popularne okazało się nazwisko Ziółkowski (-ska) (25,5 tys. os.), a na drugim miejscu jest Ziółek (2,65 tys. os.). Dwa nazwiska łacińsko brzmiące (Herba i Herbasz) także należą do „rodziny zielarskiej”, bo oznaczają po polsku „zioło, zioła”. Niespodzianką onomastyczną jest podwójne znaczenie kilku nazwisk (mogą oznaczać też imię), ale tylko za granicami Polski (najwięcej na Filipinach). Nie udało się ustalić miejsca i czasu pierwszego zapisu omawianych nazwisk (poza nazwiskiem Ziółkowscy); uzyskanie tych informacji wymaga dalszych badań genealogicznych i onomastycznych.

Literatura

- [1] Cieślíkowa A., Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces animizacji, Prace Instytutu Języka Polskiego PAN, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1990.
- [2] Magda-Czekaj M., Świat przyrody widziany przez nazwiska pochodzenia gwarowego, *Onomastica*, 2016, 60, s. 151–162.
- [3] Onomastica, Wydawnictwo PAN, <https://Onomastica> – Wikipedia, wolna encyklopedia.
- [4] Kowalik-Kaleta Z., Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek), t. 1, Wyd. SOW, PAN, Warszawa 2007.
- [5] Ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz.U. z 2021 r. nr 1988 – wersja obowiązująca od 3 listopada 2021 r.).
- [6] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r. nr 106 – wersja obowiązująca od 29 sierpnia 2024 r.).
- [7] Nazwiska występujące w rejestrze PESEL, 2025, <https://nazwiska.wystepujace.w.rejestrze.pestel> – Otwarte Dane.

- [8] Górny H., Internetowy słownik nazwisk w Polsce – historia, przyszłość, odbiór społeczny, *Onomastica*, 2024, 68, s. 333–345.
- [9] Kolber T., Nazwiska od nazw zwierząt w dziewiętnastowiecznych księgach parafialnych dekanatu wadowickiego, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 2008, 62, s. 156–176.
- [10] Karczewska M., Kozłowski, Zając, Wróbel – najpopularniejsze nazwiska odzwierzęce w Polsce. Analiza ilościowa i jakościowa, *Roczniki Humanistyczne*, 2023, 71(6), s. 163–180.
- [11] Dobrzański Z., Rogowska-Sobota K., Czplicka A., Drobiarskie nazwiska w Polsce i na świecie, cz. 1, *Polskie Drobiarstwo*, 2024, 11, s. 56–60.
- [12] Dobrzański Z., Czyż K., Wójcik A., Etymologia nazwisk polskich pochodzących od nazw zwierząt (cz. 1), *Przegląd Hodowlany*, 2025, XCIII, 1 (in press).
- [13] Internetowy słownik nazwisk polskich, (ISNP), Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025, <https://Nazwiska w Polsce> (dostęp 20.01.2025).
- [14] Agencja Informatyczna Acta Flow, <https://Rozkład występowania nazwisk> (dostęp 25.01.2025).
- [15] Internetowa platforma genealogiczna Forebears: Names & Genealogy Resources, <https://Nazwiska, znaczenie, pochodzenie i mapy rozmieszczenia> (dostęp 30.01.2025).
- [16] Katalog imion i nazwisk (nazwiska świata), <https://nazwiska.net> (dostęp 31.01.2025).
- [17] FoodForest, Polskie zioła (gatunki roślin leczniczych), 2023, [https://Polskie zioła \(ponad 180 gatunków!\)](https://Polskie zioła (ponad 180 gatunków!)) (dostęp 3.02.2025).
- [18] Osińska E., Pióro-Jabrucka E., Uprawa i przetwórstwo roślin zielarskich, Wyd. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Brwinów 2022.
- [19] Rymut K., Nazwiska Polaków, Słownik historyczno-etymologiczny, Wyd. IJP PAN, Kraków, t. 1, 1999, s. 303.
- [20] Siwik J., Encyklopedia nazwisk i przydomków szlacheckich, Wyd. Kastor, Warszawa 2010.
- [21] Gajl T., Herbarz polski od średniowiecza do XX wieku. Ponad 4500 herbów szlacheckich. 37 tysięcy nazwisk. 55 tysięcy rodów, Wyd. L&L, Gdańsk 2007.
- [22] Minakowska M.J., Genealogia Potomków Sejmu Wielkiego, Baza genealogiczna potomków Sejmu Wielkiego, <https://Potomkowie Sejmu Wielkiego> (dostęp 3.02.2025).
- [23] Minakowska M.J., Wielka Genealogia Minakowskiej, <https://Wielka GenealogiaMinakowskiej> – M.J. Minakowska (dostęp 3.02.2025).

Wykaz zastosowanych skrótów					
poch.	→	pochodzi (pochodzenie)	woj.	→	województwo (-a)
pocz.	→	początek	m.	→	miasto (-a)
wł.	→	własny	gm.	→	gmina (-y)
ad.	→	adeplatyw, adeplatywny	dłsk.	→	dolnośląskie
odim.	→	odimienne (nazwisko)	lubs.	→	lubuskie
odzaw.	→	odzawodowe	lubl.	→	lubelskie
przez.	→	przezwoiskowe	kuj.-pom.	→	kujawsko-pomorskie
f.	→	forma (-y)	łdzk.	→	łódzkie
ISNP	→	internetowy słownik nazwisk polskich (baza)	maz.	→	mazowieckie
nazw.net	→	nazwiska.net (baza)	młp.	→	małopolskie
Fbs	→	Forebears (zagraniczna baza nazwisk)	opol.	→	opolskie
os.	→	osoby (osób)	podk.	→	podkarpackie
gw.	→	gwara, gwarowo	pdls.	→	podlaskie
j. gr.	→	język grecki	pom.	→	pomorskie
j. łac.	→	język łaciński	ślsk.	→	śląskie
USA	→	Stany Zjednoczone Ameryki Płn.	śwtk.	→	świętokrzyskie
PNG	→	Papua-Nowa Gwinea	włkp.	→	wielkopolskie
RPA	→	Republika Południowej Afryki	warm.-maz.	→	warmińsko-mazurskie
			zach.-pom.	→	zachodnio-pomorskie